

„Az elveszett teljesség”

E tanulmány a középiskolai oktatás és a néprajztudomány és a népművészet egyes területinek iskolánkban megvalósuló/megvalósítandó összefonódásának lehetőségeit, okait és céljait tárgyalja, elsősorban a magyar folklórhagyományokra fókuszáló művészeti nevelés valamint a népi gazdálkodás, a hagyományos ökológiai tudás elméleti és gyakorlati átadásán keresztül. Utóbbihoz a néprajz specializációt választó diákjaink órarendi néprajz tanóráin túl a teljes iskola számára hegyszínt biztosító átai¹ parasztházunk kivételes gyakorlati lehetőségeket biztosít.

A paraszti kultúra komplexitásából fakadóan e két részterület nevelési munkánkba való beépítésével többet tudunk és kívánunk átadni diákjaink számára, mint „pusztán” egy-egy népdal, táncclépés vagy növény termelésének elméleti vagy gyakorlati ismerete. Olyan készségek, világszemlélet, értékrend kialakítására nyílik lehetőségünk a néprajzi ismeretek bekapcsolásával, mely meggyőződésem szerint diákjainkban tovább erősíti azt az igényt egy megtartó rend, egy közösséghez és nemzethez való tartozás iránt, valamint felelősség érzését egymás és önmaguk, valamint szűkebb és tágabb ökológiai környezetünk felé, mellyel újukra szeretnénk bocsátani őket iskolánkból. Napjainkban ezt különösen aktuálisnak tartom, hisz a haladás civilizációjában szinte kizárólag a technikai fejlődésre, az emberi létezés materiális síkjára szűkül, a jólét, a kényelem, a hatalom szolgálatába áll. Mindez jobb minőséget, nagyobb hatékonyságot biztosít a termelésben, azonban együtt jár a szélsőséges szakosodással, szakbarbársággal, így törvényszerűen az egyes ember ismereteinek, világnézetének, tevékenységének beszűkülésével. A fejlődésből fakadó specializáció tehát egyúttal veszteségekkel is jár, „a teljesség”, a komplexitás felbomlásához vezet. Ilyen veszteség az elemi művészi önkifejezés képességeinek és ismereteinek elvesztése, vagy akár a saját ökológiai környezetünkkel való szerves kapcsolatunk megszűnése. A mi társadalmunk esetében konkrétan a hagyományos paraszti kultúrára hordozta e teljességet, őrizte meg a legutóbbi időkig komplex önellátás, anyagi és szellemi értelemben egyaránt, így iskolánk is e kultúrát tekinti példaadónak oktatási és nevelési tevékenységéhez.

¹ Áta település Pécsről 25 km-re déli irányban található zsákfalú, ahol iskolánk egy régi paraszt porta felújításával, szervezett iskolai kertek között, minden tanulóink számára gyakorlati lehetőséget biztosít a hagyományos paraszti gazdálkodás házkörüléi elemeivel való megismerkedésre, elsősorban az állattartás és a kertművelés témakörében, közel 10 éve. Minden osztály számára szervezünk osztály disznóvágást, ahol tanulóink közösen dolgozzák fel az aktuális osztály számára kiválasztott állatot, valamint minden osztály műveli saját kertjét.

Tisztázandónak tartjuk, hogy a köznapi nyelvben is olyan gyakran használt *kultúra* és *hagyomány* kifejezést milyen értelemben használjuk, mikor arról írok, hogy a hagyományos paraszti kultúra egyes elemeit milyen céllal emeljük be oktatási és nevelési munkánkba.

A kultúra, a műveltség az antropológia vagy néprajz értelmezési kereteiben – igen leegyszerűsített megfogalmazásban - egy adott korszak társadalmának szellemi és anyagi értékrendje, az azt létrehozó emberi közösség szükségleteinek kielégítésére létrejött eszközrendszer. Létrehozója tehát a szükség, az igény, éltetője pedig az azt egyezményesen elfogadó közösség, melynek saját létfennmaradására a kultúrát létrehozta és adaptálja a változó körülményekhez. A természeti népek, és a természettel harmóniában élő parasztság kultúrája olyan teljes, az élet minden területére kiterjedő, örök érvényű emberi szükségleteket kielégítő eszköztár, mely évszázadok alatt kristályosodott ki, a közösség értékrendjéhez idomulva, az adott ökológiai környezetnek megfelelően. A testi, lelki, szellemi és érzelmi szükségletek kielégítésének módját komplexen biztosítja, miközben folyamatosan adaptálódik az aktuális társadalmi és természeti kontextushoz. Az életben maradáshoz szükséges alkalmazkodás az emberi közösségeknek éppúgy sajátja, mint az élővilágnak. Az ember kultúrája segítségével idomul környezetéhez, mely környezetalakító tevékenységét is meghatározza. „A hely, a környezet és a kor, az idő megszűkíti az ember lehetőségeit, de végső soron mégis a végetlenül sokoldalú és találékony ember játékos egyéniségétől függ, miként teszi azt elődeinek tapasztalataira, vagyis a hagyományra támaszkodva.”²

A hagyomány szót ma kiterjedt értelemben használjuk, olyakor helytelenül. Tudományos értelemben a hagyomány „a közösségi magatartásformák és objektívációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns-rendszere, a kultúra grammatikája. A hagyomány jelenléte emberi közösségek létének feltétele; az élők világában egyedül emberi közösségek sajátja, amennyiben ezek élettevékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják (pl. a nyelv), amelyek a megtanulás-elsajátítás folyamatában válnak a különféle típusú (szociális, etnikus) közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését... A hagyomány nem egyéb tehát, mint e szimbolizált jelrendszerek összessége. Helytelen az a néprajzi irodalomban megtalálható gyakorlat, amely a hagyomány köznyelvi értelmét megszorítás nélkül elfogadja, az „ősi”-vel, „örökség”-gel, a tudomány szak kutatási tárgyával azonosítja.” (Magyar Néprajzi Lexikon)

Ennek ismeretében jelen gondolatmenetben legfőképpen annak a magyar paraszti társadalomnak a műveltségéről és kultúrájáról lesz szó a továbbiakban, mely a Kárpát-

² Andrásfalvy Bertalan (2004a: p. 97.) A népművészet és a „népismeret” haszna In uó: Hagyomány és jövő, Lakitelek, Antológia p. 97-109.

medence természeti környezetéhez alkalmazkodva hordozza magán a különböző történeti korok lenyomatát, térben is időben (táji-történeti tagolódás), sőt a paraszti társadalom belső rétegzettségének megfelelően is differenciálódva.

Napjaink rendkívül gyorsan változó, globalizálódó világában a hagyományok átadásának klasszikus módja, azaz a belenevelődés eszköze gyakorlatilag elvesztette relevanciáját.³ Ugyanakkor tanulóinkra megszámlálhatatlan információ, köztük kulturális tartalom zúdul a világhálón keresztül, szüretlenül, rendszer, kontrol és magyarázat nélkül. Az értelmezés és feldolgozás hiányában ez azonban csak feldolgozatlan információ halom marad, mely ebben a formában nem segíti, sőt, inkább hátráltatja őket önmaguk definiálásában, saját helyük megtalálásában. Életkorukból fakadóan ez a középiskolai korosztály számára egyébként is nehéz és kardinális kérdés, melyet a továbbtanulási lehetőségekkel kapcsolatos, életüket hosszútávon meghatározó döntések aktualitása sem tesznek könnyebbé. Az alább részletesen tárgyalt néprajzi és népművészeti képzésünkkel, a magyar parasztság hagyományos műveltségelemek oktatásán és elhelyezésén túl célunk, hogy olyan fogódzót adjunk diákjaink számára, mely segíti őket a mai információs társadalomban talán fokozottan is megjelenő kulturális sokféleség, de még inkább az eredeti kontextusukból kiragadott, random módon, szervetlenül megjelenő kulturális elemek, vagy akár a tömegkultúra értelmezésében.

A népművészeti nevelés szükségességének oka, célja és szerepe iskolánkban

A híres pécsi néprajztudós, egykori ciszterci diák, Dr. Andrásfalvy Bertalan, az *Elveszett teljesség*⁴ című tanulmányában már 1995-ben felhívja arra a figyelmünket, hogy az európai civilizáció fejlődésorientált filozófiájának következtében kialakult társadalmi problémák kompenzálására alkalmas eszközt lát az oktatásra kiépült intézményrendszerben, az iskolában. Jelen társadalmi berendezkedésünk egyik problémája az emberiség hétköznapi művészi készségeinek elvesztése, háttérbe szorulása. Pécsi ciszterci iskolánk többek közt a művészeti nevelés biztosításán, ezen belül a népművészet terén a népzene, néptánc, népi ének tanulásának lehetőségén keresztül kívánja megadni diákjai számára a lehetőséget az

³ „Az érzelmi –művészi nevelést, az érzelmek és indulatok kezelésének jelrendszerét, eszköztárát és mikéntjét nem az iskola, hanem az egész társadalom örökölte, tanította és adta át a fiatalabb nemzedékeknek. A gyermek szülei példáján, szüleit utánozva fejezte ki gondolatait, érzéseit, indulatait. Majd nagyobb gyermekként és ifjúként mindig az egy-két évvel idősebb társaitól és a felnőttektől tanulta meg, hogyan kell ünnepelni, mulatni, ismerkedni, táncolni, énekelni, udvarolni, szerelmet, csalódást kimutatni, a gyászt megélni és legyőzni a bánatot, örülni és sírni. Mindezek természetesen nem kerültek el az iskolát, a tanítókat, de az ő feladatuk elsősorban az ismeretanyagok átadása, azaz az értelmi nevelés volt, ami elkerülhetetlenül kapcsolódhatott az erkölcsi neveléshez, az erkölcsi normák közvetítéséhez is, de nem jelentette a társas életben elsajátítható szimbólumrendszerek, nyelvek tanításának átvállalását.” (Andrásfalvy 1995, 9)

⁴ Andrásfalvy (1995)

önkifejezés művészi eszközeinek elsajátítására. Andrásfalvy Bertalan így fogalmaz: Az emberi élet teljességéhez tartozik a gondolatok és érzelmek kifejezése. Az érzelmek kifejezésére szolgáló művészi eszközrendszert éppúgy meg kell tanulni, mint a gondolatok kifejezésére szolgáló nyelvi jelrendszert. „Aki nem ura az érzelmek megfogalmazására, kifejezésére, megélésére szolgáló jelrendszernek, szimbólumoknak, az nem tudja kifejezni, kezelni érzelmeit, indulatit, kedélyét és lelkiállapotát, azt az érzelmek és indulatok uralják, vezetik vagy betegítik meg.”⁵ Az önkifejezés elemi szükséglete tehát hozzátartozik az egyén egészséges életéhez. Az ismeretszerzés hagyományos módja, a belenevelődés, az élethez szükséges mindennemű tudás átadása az aktuális korok - holisztikus - szemléletében működtek. A daraboltság és egyoldalúság jelen korunk sajátja. Az addig együtt kezelt síkokat a felvilágosodás pozitivista filozófiája szeletekre, egymástól független, különálló részekre bontja, majd kiépíti az egyik szegmens oktatására szolgáló intézményrendszert. A valamikori teljességben szerepelt az elemi művészi készségek elsajátítása is. Ettől eleinte az oktatás sem szakadt el. Sőt, az ókori Görögország polgárai a hét szabad művészet⁶ elsajátításával fejlesztették képességeiket. Ekkor az oktatás célja valóban a készségfejlesztés volt, nem tengett túl a lexikális ismertek egyoldalúsága. Ez a szemléletmód és a görög oktatás rendje volt meghatározó a középkori műveltségben is. Az újkori Európában tömegesség vált oktatás már más szemléletmódot követett, alapvetően az értelmi nevelést tűzte ki célul, az írás és olvasás tanítását, a vallásos ismertek közvetítését. Az érzelmi nevelés, az érzelmek kifejezésére szolgáló eszközrendszer továbbadása ekkor még az egész társadalom feladataként valósult meg, amely ezt teljesíteni is tudta. Eredendően tehát nem az iskola feladata volt e szimbólumrendszerek oktatása, nem volt - és külön erre megalkotott iskolai keretek közt ma sincs - erre alkalmas eszközrendszere. A társadalmi viselkedési normák, az érzelmek kifejezésére szolgáló legitim eszközrendszer, az elemi önkifejezést szolgáló művészi készségek átadása továbbra is a társadalom közvetítésével valósult meg. A gyermekek szüleiktől, idősebb generációktól, felnőttektől vagy idősebb gyerekektől, rokonoktól és ismerősöktől látták, tőlük sajátították el a szükséges szimbólumrendszereket és azok alkalmazási szabályait. Mindezt társadalmi egységbe ágyazva, a maga teljességében és funkcionalitásában látták, élték és tanulták. A társadalmi változások, a fejlődés, a haladás, a „túlszakosodás”, a közösségek felbomlása során azonban már sem a társadalom, sem az iskola nem vállalta fel, pontosabban nem tudta felvállalni az érzelmi nevelés felelősségét. Az iskolákban a szakirányú, tényanyag centrikus oktatás mellett nem jut idő az érzelmi nevelésre.

⁵ Andrásfalvy Bertalan (1995. p. 7.)

⁶ Septem artes liberales /grammatical, dialektika, retorika, poetica, aritmetika, musica, astronomia/

A társadalom sem adja át a művészi önkifejezés eszközeit az ifjabb nemzedékeknek, hisz vagy nincs ember, aki tudná, mit és hogyan kellene közvetítenie a következő generációknak, vagy nincs rá idő. Ebben az értelemben a teljesség elvesztése nem az iskola hibája, hanem társadalmi változások eredménye. A hiány pótlására alkalmas intézmény azonban az iskola, illetve a pedagógia más fórumai (alapfokú művészetoktatás, óvodapedagógia, múzeumi pedagógia...) „Az emberi társas életnek, a kultúra hagyományozódásának a teljessége veszett el, ezért kell az iskolának vállalnia azt, amit a mai társadalomban sem a szülők, sem a néhány évvel idősebbek nem tudnak már tovább adni”.⁷ Az iskolában tanulnak a gyermekek művészettörténetet, zenetörténetet, irodalomtörténetet, verselemzést, stb. Ezek a tantárgyak azonban általában passzív viszonyt jelentenek a művészetekhez. A gyermek nem alkotja, használja a verseket, pusztán megtanulja, hogy kell azokat az egyezményes sémák szerint elemezni és értelmezni. Így a művet élvezeti szemléletű megközelítésének elsajátítása vagy elemi hermeneutikai kategóriák megismertetése - az iskolai keretek között megteremthető második aktivitás - sem történik meg feltétlenül. Köztudomású, hogy a szórakozás, a műélvezet, vagy akármilyen művészeti jellegű tevékenység csak egyéni szellem és érzelmi energia befektetésével jöhet létre. Az élményért tenni kell, a műélvezet által kiváltható katarzis-élmény, a megtisztulás élménye - ami hozzásegíti az embert valamely érzelmi problémának feldolgozásához - is csak így valósulhat meg. Ha az iskolában pont az értelmezés legfontosabb érzelmi vonatkozásait nem tanítják a gyerekeknek, pusztán évszámokat, formai elemek bemagolását kérjük számon rajtuk, nem adunk eleget. Szükséges a művészi önkifejezés képességének elsajátítását is biztosítanunk számukra. Mai társadalmunkban az alkotó művészet egyes emberek hivatásszerű kiváltsága lett. Létezik tehát, de közvetlen csak a művészek használatában. A többieknek műélvezetre van lehetőségük, ha valahol megtanulták, hogy meg lehet élni és érezni az alkotásokat, melyek áttételesen saját problémáikat segítenek megoldani. Szükséges tágítani ezt a szűk kört a széles társadalmi rétegek számára érthető és kezelhető szintű művészeti készségekkel. A művészet mindig azt a társadalmat képezi le, melyben megszületik, szavakba nem önthető módon hordozza annak jellegzetességeit. Hisz ha az alkotás folyamatába öntött érzéseket meg lehetne fogalmazni más módon, nem lenne szükség annak művészi minőségű kifejezésére. Ahhoz, hogy a folklór (énekek, zene, tánc, mese, monda, hit, szokás, etc.) vagy a tárgyalkotó népművészet által hordozott esztétikai minőség megtapasztalható legyen, nem szükséges kognitív ismeret, sem annak létrehozásához különös tehetség. „A művészet ugyanis nem lehet végső soron néhány ember kiváltsága és hivatása, mert az minden egyes ember

⁷ Andrásfalvy Bertalan (1995 p. 10.)

létszükségletéhez tartozó, a lelkiállapot egészet szolgáló (mentálhigiéniai) gyakorlat, a teljes emberség megélésének föltétele.”⁸ Az önkifejezés elemi szüksége tehát az egyénnek, hozzátartozik egészséges életéhez. Kortárs világunkban megszűnt az a közösség, sőt, az a családtípus is, mely alkalmas a művészi önkifejezés eszközrendszerének továbbörökítésére, melyek gyakorlásán keresztül az egyén megtanulja kifejezni, sőt, azonosítani is érzelmeit. „A mai európai kultúra számúzi az érzelmeket és mindent megtesz azért, hogy az embert ne ériék nagy érzelmi megrázkódtatások, félelmek, lelki kényelmetlenségek és bánatok. Konrad Lorenz így fogalmaz: Minden mély érzelem és indulat eltűnik az elpuhulás, a technológia és a farmakológia előrehaladása következtében. Ez növekvő intoleranciát okoz bármely, a legcsekélyebb kelletlenséggel szemben is. Így eltűnik az embernek az a képessége, hogy átélje az örömeket, melyek csak keserves erőfeszítéssel, akadályok leküzdésével érhető el. A fájdalom és az öröm kontrasztjának természetes hullámmása hallatlan unalom észrevétlen rezgésévé csillapodik.”⁹Köztudomású, hogy az érzések elnyomása, elfojtása, ki nem élése nem csak lelki, hanem fizikai betegségeket okoz. A népművészet viszont a maga egyszerű eszközeivel bárki számára eszközt jelenthet ahhoz, hogy alkotásba öntse örömét vagy bánatát, szublimálja érzéseit és feldolgozza azokat.

Ennek értelmében tehát az iskoláknak fel kell vállalnia, hogy ne csak a szakirányú ismereteket, lexikális tudást és a munkaerőpiacon nagyra értékelt készségek oktatását és kialakítását tartsa szem előtt, hanem emellett azt is, hogy olyan elemi emberi készségeket is fejlesszen, melyek nélkülözhetetlenek a túléléshez. Ilyen az érzelmi élet kultúrájának tanítása, azaz a művészetoktatás. E feladat föl vállalásával egyszerre követ az iskola évszázados hagyományokat és tapos új ösvényeket az oktatás terén. E cél megvalósítása során iskolánk értelemszerűen a hagyományos magyar paraszti kultúra eszközeihez nyúl vissza, mely kultúra egészében az ember létszükségleteinek komplex kielégítése érhető nyomon. Az érzelmek kifejezésének hagyományos, társadalmilag elfogadott, évszázadokon keresztül kipróbált módját megőrizte számunkra a folklór. „Az érzelmek kezelésének legegyszerűbb formáitöriztemeg számunkra a néphagyomány.”¹⁰ Csak megfelelően kell ezt felhasználnunk. Bár az a társadalom, mely művészetét, műveltségét, ízlését kialakította, mára nagyrészt megszűnt létezni,¹¹ ez a műveltség, művészet, életmód, szellemi és tárgyi kultúra – hála a

⁸ Andrásfalvy Bertalan (1995 p. 7.)

⁹ A szerző itt saját gondolatainak alátámasztására a híres bécsi etológus, Konrad Lorenz „A civilizált emberiség nyolc halálos bűne” című könyvéből idézi a negyediket. Az osztrák tudós könyve több kiadásban is megjelent magyar fordításban.

¹⁰ Andrásfalvy Bertalan (1995 p. 10.)

¹¹ Sőt, a társadalomtudósok európai viszonylatban már nem csak a paraszti társadalmak csöndes elmúlásáról, hanem egyenesen „paraszttalanításról” beszélnek. (Bővebben lásd a Századvég 2003. évi számaiban kibontakozó vitát és a hozzászólásokat: Valuch (2003a, 2003b); Gyáni (2003); Benda (2003); Laki (2003).)

kutatók és gyűjtők munkájának – részben megörökítődött. Magyarországon a kései polgárosodásnak köszönhetően Nyugat-Európaéhoz képest kivételes gazdagságban és feldolgozottságban áll rendelkezésünkre a népművészet tárgyi és szellemi javainak gyűjteménye, melyek magukon hordozzák az őket létrehozó társadalom értékrendjének lenyomatát, holisztikus és analogikus gondolkodásmódját. Elemeikben is olyan teljességet és rendet tükröznek a népművészet darabjai, mely a 20.-21. század szekularizált, elidegenedett, közösségihiányos, túlspecializálódott társadalmában ismeretlenek. Az adattárakban álló, félig-meddig felhasznált néphagyomány és népművészet megfelelő formában és közvetítéssel sokat segíthet tehát a következő nemzedékek érzelmi kultúrájának és ezzel mentális egészségének megalapozásában.¹² Nem élünk már abban a világban, melyek ezeket a közös és mindenki által ismert és használt művészi termékeket és tevékenységeket létrehozta, így ezek nem tudnak hagyományos kereteik között tovább működni. Szükség van olyan iskolákra, melyek felvállalják az elemi művészetoktatás feladatát. Még jobb, ha művészeti képzésük során a készségfejlesztés, érzelmi nevelés mellett a néphagyományt, a magyar kultúrát is megismertetik gyerekekkel, ami hozzásegítheti őket továbbá egy egészséges identitástudat kialakulásához, és az ebből fakadó biztonságérzethez. Szeretnénk még egyszer utalni Magyarország kivételesen kedvező helyzetére. Kivételes gazdagságban áll rendelkezésünkre a magyar nép szellemi és tárgyi művészi kultúrája:- Népi gyermekjátékok, dalok, táncok, költészet, az egyszerű tárgyformák, a díszítő formavilágot és ízlést mutatják. Ezért esett az UNESCO választása Magyarországra, amikor a nemzetközi folklórközpont felállításáról döntött. „Ez a döntés egyszersmind kifejezte azt is, hogy az egész művelt világ szomjas arra az érzelmi-művészi megújulásra, melyet az egyszerű formák, a hagyományos népművészet biztosít a mai ember számára.”¹³

A népzene, néptánc, népi ének oktatása nagy hangsúlyt kap iskolánkban, mivel kifejezett célunk, hogy a művészeti önkifejezés olyan módját ismerjék meg diákjaink, mely nem idegen kultúrákhoz, hanem a magyar hagyományokhoz kapcsolódik.¹⁴ A felsoroltak közül külön felhívjuk a figyelmet a magyar néptánc legfőbb sajátosságára, az improvizáció alapvető gondolatformáló jelentőségére. Mai fogalmakkal illetve kreatív, irányítani kész ugyanakkor szabályokhoz, körülményekhez és másokhoz alkalmazkodó (hisz „rendre” és illem szerint

¹² „Az utánzásra éhes gyermek saját önkifejezésére és gyönyörűségére könnyen megtanulja a gyermekjátékok titokzatos-bájos dalait, a gyermeki művészi alkotás fogásait és ugyanolyan hatással és eredménnyel használja azokat, mint annak idején a hagyományos társadalmakban. Elég csak egyszer is látni egy fővárosi vagy vidéki nagyváros játszó-házát,érezzük, hogy itt a művészet eredeti lényege valósul meg és hat.”(Andrásfalvy 1995, pp. 10)

¹³ Andrásfalvy Bertalan (1995. 10. p.)

¹⁴ A középiskolai korosztályra jellemző a művészet iránti érdeklődés, gyakori önmaguk egy-egy zenei irányzaton, valamiféle zenei szubkultúrához való tartozáson alapuló meghatározása.

táncoltak) személyiség kialakulását segítette elő, minden esetben az egyén saját lehetőségeihez mérten. Nem véletlen tehát, hogy a mai társadalmunkban a népművészet új közösségekre talál, vagy fordítva, teremt új közösségeket művelői köréből. „A népművészetet kialakító igények, szükségletek tovább élnek az attól már eltávolodott nemzedékben, és ugyanezek teremtik meg a néphagyomány utóéletét, az ún. „folklórizmust” is.”¹⁵

Az általunk megvalósított nevelői munkában is nagy hangsúlyt kap e műfajok közösségépítő ereje, mely olykor egész iskolánkra kiterjed a népművészeti csoportjaink iskolai rendezvényeken tartott népszokás bemutatóin, táncházain, és egyéb közösségi tevékenységeink által. Napjainkban szerencsére már rengeteg művészeti iskola működik országos szinten, köztük sok a magyar népművészet oktatását választja profiljául, így diákjaink számára nyitott a lehetőség e művészeti képzésre iskolánk falain kívül is. Ugyanakkor véleményünk szerint nagyon fontos, hogy a népi kultúra iránt érdeklődő diákjaink saját középiskolájuk fala közt is támogatást és lehetőséget kapnak erre. Amennyiben ezeket a közösségi élményeket is iskolánk falai közt élhetik meg tanulóink, a teljes iskolai közösséget erősítik tovább, s a népi hagyományok és egymás tisztelete és szeretete élteti iskolai közösségünket is.

A hagyományos ökológiai tudás, a paraszti gazdálkodás oktatása iskolánkban

Iskolánk minden tanulója számára biztosítjuk azt a lehetőséget, hogy intézményünk átai parasztházában, illetve a hozzá tartozó kis gazdaságban gyakorlati ismereteket szerezzen akár saját nagy- vagy dédszülei életmódjáról. A néprajz specializációra jelentkező diákjaink elméleti képzése kifejezetten nagy hangsúlyt fektet a paraszti gazdálkodás alapos megismertetésére, a hagyományos ökológia környezetével harmóniában élő parasztság életmódjának tárgyalására.

A hagyományos ökológiai tudás (traditional ecological knowledge) iránti érdeklődés az 1992-es RIÓI ENSZ-konferencia után nőtt meg. Már több világméretű programban megjelent a tájban élő ember a tájról és élőlényeiről szerzett tudása, gyakorlati tapasztalata és világnézete. Az előre jelzett környezeti, társadalmi, gazdasági világválságra sokféleképpen készülhetünk. Sokak szerint egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a múltban bevált tudásformákra, világnézetekre. A tudomány napjainkban kezdi (újra) felfedezni azt a régóta halmozódó tapasztalati tudást, az ún. hagyományos ökológiai tudást, melyet hazánkban elsősorban a

¹⁵ A folklórizmus a néphagyományt, a folklórjelenségeket feltámasztó amatőr mozgalom. Andrásfalvy Bertalan (2004a: 97.) A népművészet és a „népismeret” haszna In uő: Hagyomány és jövő, Lakitelek, Antológia 97-109 p.

falvakban, természetközelen élő emberek őrizték meg és használnak akár napjainkig.¹⁶ A körülöttünk levő természeti-agrár tájról, annak élővilágáról, az emberi tevékenységeknek a tájra és élővilágára gyakorolt hatásáról szóló, több évtizedes személyes természeti, gazdálkodói tapasztalatokon alapuló, de évszázados, közösségi tudáselemeket is őrző, a tudománytól zömmel független, a társadalmi élet rítusaihoz is kötődő tudás, tapasztalat, hitvilág. A hagyomány sok eleme közül az ökológiai ismeretek sokkal lassabban pusztulnak, mint például a népdalok vagy az öltözet. A pásztorok és a parasztok még őrzik nagyszüleik tudását, mert mindennapi munkájukban szükségük van rá. E tudás leginkább személyes tapasztalatokon nyugszik, valamint részben szülőktől, nagyszülőktől lehet eltanulni, ellesni. A hagyományos ökológiai tudás olyan ismeretrendszer nyújt, amelynek segítségével a különböző tájak népessége az adott táji környezetben sok évszázadon keresztül fenn tudott maradni, szinte kizárólag a helyi erőforrások használatával. A fenntarthatóság eléréséhez jelenleg is erre, azaz a helyi környezettel jól együttműködő, elsősorban helyi erőforrásokra építő, azokat fenntartható módon használó gazdálkodásra lenne szükség. Napjainkban a világ szinte valamennyi területén folyik ennek az eltűnő tudáskincsnek a gyűjtése, sőt rengeteg program indult e tudás fenntartására, visszatartására.

Diákjainkat is biztatjuk, ha szeretnének megismerkedni elődeik ökológiai tudásával, menjenek el idős falusi rokonaikhoz, ismerőseihez, és tegyék fel nekik a kérdést: milyen volt az élet régen? Hallgassák őket! Kérdezzék meg a növények, állatok nevét, felhasználásuk módját, gyűjtsék össze a településhatár neveit, az egyes helyek történetét, korábbi használatuk módját, ismerjék meg a legeltetés, szántógazdálkodás régi rendjét. Több tízezer ember él ma hazánkban, aki még használja, őrzi e tudást, s köztük vannak növendékeink rokonai is. „Jó lenne, ha minél több nagymama és nagypapa jönne az iskolákba, és mesélne a diákoknak a hagyományos életről. A fogyasztói társadalmat követő világ emberének a történelmi, biológiai, informatikai stb. műveltsége mellett széles körű és személyes hagyományos ökológiai tudásra is szüksége lesz.”¹⁷

A hagyományos ökológiai tudás a környezet állandó változásával dinamikusan alakul, folyamatosan újabb és újabb tudáselemekkel bővül, miközben generációról generációra adódik tovább. Ez a tudás és a kapcsolódó közösségi szabályozási rendszer (társadalmi normák) biztosítják a közösség hosszú távú fennmaradását, a természeti erőforrások fenntartható használatát. A hagyományos ökológiai tudás kulturálisan és ökológiailag is beágyazódott társadalmi környezetébe. A Kárpát-medencében Imreh István erdélyi történész a

¹⁶ A korábbi szakirodalmak népi természetismertnek nevezik.

¹⁷ Molnár Zsolt: A hagyományos ökológiai tudás – népi természetismeret (forrás: http://eduvital.net/files/biol-hatteranyag/Molnar_Hagyomanyos%20okologia.pdf) letöltve: 2020. április 3.

székely faluközösségek működésében fedezte fel a közösségi erőforrás-használat szabályozásának hosszú idő alatt kialakított és fenntarthatóan működtetett példáit. Erőtéljes közösségi gondolkodás jellemezte a faluközösségeket, melyek szigorú törvénye volt, hogy nem maradhatott benne magára az ember, írja Imreh István A rendtartó székely falu c. könyvében (Imreh, 1973), melyből a középkori jobbágyközségek öngazgatásának írásban is rögzített rendtartásait ismerhetjük meg. A demokratikus jellegű, földközösségben gyökeredző községi autonómia gyakorlásának is alapvető feltétele, mint ahogy az elnevezés is tükrözi, a közösen megfogalmazott rend betartása volt.

Ha arra keressük a választ, hogy mi a legfőbb értéke a ma embere számára e kivételes műveltségnek, amelyet a magyar parasztság őrzött meg, akkor azt egy szóval, a *rend* -el illelhetjük. Az életnek a mindenki által elfogadott, a közösség által szükség esetén ki is kényszerített, mértéket és keretet adó értékrend szabott határt és engedett szabadságot egyszerre. Szigorú rendje és módja volt az életnek és a halálnak, a születésnek és a gyásznak, az öröm és a bánat kifejezésének. Rendje a munkának és a pihenésnek. Rendje a táncnak, a muzsikának, rendje az ünnepnek, az öltözködésnek, a viselkedésnek és a becsületnek. Rendje a hitnek és a tudásnak, szentnek és profánnak. Még a normáktól való eltérésnek is rendje volt. E rend és erkölcs szigorú mértékét a közösség támasztotta, tartotta meg, mely ennek szűrőjén keresztül engedte be az új műveltségi elemeket. Rendje volt a társadalmi kapcsolattartásnak és a kölcsönös segítségnyújtásnak, a földművelésnek is. A munkaerő kölcsönzés is szigorú rend szerint zajlott, mely alapján fogattal, gyalogmunkával segítették ki egymást egy közösség tagjai a paraszti társasmunkák alkalmával, pontosan számon tartva, ki, kinek, mivel tartozik. Rendje volt a szolidaritásnak és segítségnyújtásnak is, rendje a szegények segítésének, a bajba jutottak támogatásának, aratás, búzahordás vagy búcsújárás alkalmával. Aki a rendet nem tartotta be, annak a közösség előtt kellett számot adnia, s elszenvednie annak ítéletét. A parasztság élete nem volt könnyű élet. Számtalan néprajzi, társadalomtörténeti, történelmi, szociográfiai, szépirodalmi mű írja le ennek az életmódnak a nehézségeit. De megtalálták a módját, hogyan viseljék el a ma embere számára elképzelhetetlen nehézségeket, és teremtsék meg közben testi és szellemi létük feltételeit a puszta földből. Mérhetetlen tartással és szigorú erkölccsel, hihetetlen munkakultúrával élték mindennapjaikat. Rendben. Ennek ellenére ma a paraszt szót sokszor pejoratív jelzőként használjuk a hétköznapi magyar szóhasználatban. Pedig a magyar paraszti társadalom műveltsége, kultúrája, értékrendje ma is megkérdőjelezhetetlen, örök érvényű értékeket állít elénk, melyek közvetítése diákjaink felé kötelességünk.

Készítették 2020-ban: Bodáné Gálosi Márta és Kurucz Réka